

22 травня 1948 року відбулося перше пленарне засідання товариства, до складу якого входило вже 22 особи, на якому були заслухані доповіді; однією з них була доповідь В. П. Колмакова «До питання про внутрішнє переконання радянського судового експерта».

В. П. Колмаков відомий як найбільший спеціаліст у галузі методики розслідування злочинів проти життя. Підготувавши у стінах Харківського НДІСЕ докторську дисертацію «Криміналістичні методи розслідування та попередження злочинів проти життя» успішно захистив її у 1963 році; опонентами були С. І. Тихенко, М. М. Бокаріус та М. М. Гродзинський. Ця робота стала першим великим, глибоким науковим дослідженням зазначеної проблеми, в дисертації розроблено багато теоретичних питань та надані методичні рекомендації з розслідування даної категорії злочинів.

Однією з великих заслуг вченого є розроблення питань внутрішнього переконання судового експерта, виділення із загальної трасології самостійного розділу — судово-медична трасологія.

Під керівництвом Віктора Павловича у 60-х роках минулого століття виконувався ряд важких робіт у галузі криміналістики та судової експертизи не тільки у Харкові, а й у ряді інших міст Радянського Союзу.

Роботи вченого і донині не втратили своєї цінності, залишаючись затребуваними вченими, судовими експертами, працівниками правоохоронних структур, суддями тощо.

Таким чином, цінність внеску професора В. П. Колмакова у розвиток Харківської школи судових експертів і криміналістів важко переоцінити. Це стосується створення умов, які дали можливість розвиватися судовій експертизі та криміналістиці у Харківському НДІСЕ, допомагати органам розслідування і судам у реалізації поставлених перед ними завдань.

УДК 343.982.35

В. Д. Басай, С. В. Томир

ДОСЛІДЖЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ СЛІДІВ — ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК КРИМІНАЛІСТИЧНОГО СЛІДОЗНАВСТВА

Підготовка, вчинення і приховання злочину, як і будь-яка інша дія, що має місце у матеріальному світі, завжди пов'язані з утворенням слідів.

У криміналістиці прийнято розрізняти матеріальні сліди злочину — зміни в елементах речової обстановки, що виникають у результаті механічного, хімічного, біологічного, термічного й іншого впливу; ідеальні сліди злочину — відображення криміналістично значущої інформації у свідомості людей, що зберігається в пам'яті людини.

Однак все частіше суб'єктам криміналістичної діяльності доводиться виявляти, фіксувати та досліджувати не тільки традиційні сліди злочину, але й

нові різновиди відображень події злочину у навколишньому середовищі, які на сьогоднішній день вже не належать до тієї чи іншої з перелічених груп, а утворюють нову групу віртуальних слідів. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого розвитку слідознавства як окремого розділу та вчення криміналістики з метою визначення поняття, видів та криміналістичних особливостей утворення віртуальних слідів злочину.

Окремі з вказаних завдань вирішували у своїх працях науковці А. В. Волєводз, О. В. Касаткін, В. А. Мещеряков, Г. В. Семьонов та ін.

Незважаючи на певні розбіжності у їх поглядах щодо поняття віртуальних слідів, більшість розглядають їх як результат впливу (знищення, модифікації, копіювання, блокування) на комп'ютерну інформацію шляхом доступу до неї, що виявляється у будь-яких змінах комп'ютерної інформації, пов'язаних з подією злочину. Перш за все, вони залишаються на машинних носіях інформації і відображають зміни в інформації, що зберігається в них. Мова йде про сліди модифікації інформації, що знаходиться на жорстких дисках ЕОМ, дискетах і інших матеріальних носіях. Крім того, ці носії можуть містити сліди знищення і модифікації інформації. Дані сліди можуть бути виявлені при вивченні комп'ютерного обладнання, робочих записів програмістів, протоколів роботи антивірусних програм, програмного забезпечення тощо.

Таким чином, необхідно зазначити, що віртуальні сліди у переважній своїй більшості є результатом вчинення злочинів у сфері інформаційних, телекомунікаційних технологій.

Ці сліди характеризуються специфічним механізмом слідоутворення, елементами якого є слідоутворюючий, слідосприймаючий та слід-контакт як результат взаємодії внаслідок прикладання зусиль до об'єктів слідоутворення [3, 170–172].

Залежно від етапу вчинення злочину існуватиме різний набір або різне місце знаходження слідоутворюючих об'єктів. Наприклад, на етапі впровадження відомої програми «Троянський кінь» таким об'єктом буде повідомлення електронної пошти з прикріпленим виконуваним файлом у спеціальному форматі, а на етапі активізації до нього додасться ще й виконуваний файл.

Виникнення елементів слідоутворення в різних місцях одночасно і на великій відстані один від одного характерне для неправомірного віддаленого доступу. Вони можуть бути залишені не тільки на робочому місці, але і в місці зберігання або резервування інформації [1, 11–14].

Слідосприймаючі об'єкти також можуть бути виявлені на місцях підготовки до доступу (наприклад, там, де розроблялися або тестувалися програми для неправомірного доступу), використання інструментів, пристроїв і засобів, призначених для операцій неправомірного доступу, а також у місці використання інформації [5, 21].

Отже, як справедливо відзначає В. А. Мещеряков, для комп'ютерних слідів характерні специфічні властивості, що визначають перспективи їх фіксації, вилучення та використання як доказів під час розслідування злочину. По-перше, вони існують на матеріальному носії, але не доступні безпосередньому

сприйняттю. Для їх вилучення необхідне обов'язкове використання програмно-технічних засобів. Вони не мають чіткої прив'язки до приладу, що здійснив запис інформації, тому є досить нестійкими, оскільки можуть бути легко знищені. По-друге, отримувані сліди внутрішньо ненадійні (завдяки своїй природі), оскільки їх можна неправильно зчитати.

У результаті В. А. Мещеряков розглядає віртуальні сліди як зміну стану автоматизованої інформаційної системи (утвореного нею «кібернетичного простору»), пов'язаної з подією злочину і зафіксовану у вигляді комп'ютерної інформації (тобто інформації у вигляді, придатному для машинної обробки) на матеріальному носіїві, у тому числі і на електромагнітному полі [4, 103].

Схожої позиції дотримується і Г. В. Семенов, який вважає, що віртуальні сліди — це комп'ютерна інформація на матеріальних носіях комп'ютерної техніки (програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється сканування, декодування, запис і зберігання необхідних даних, підробка документів і інші супутні злочини, продукти застосування вказаних спеціальних програм, повідомлення телекомунікаційних сервісів (SMS, EMS, MMS), персональні дані абонента і тому подібне) [6, 112–113].

Отже, за сучасного розвитку обчислювальної техніки і інформаційних технологій віртуальні сліди злочинної діяльності мають широке розповсюдження. Це повинно враховуватися слідчими і оперативними працівниками в їх діяльності зі збирання доказів разом з пошуком традиційних слідів [2, 14], адже встановлення особливостей слідової картини конкретного злочину, і зокрема тієї її частини, яка включає віртуальні сліди, дозволить визначити спосіб вчинення злочину. Узагальнення цих особливостей для даного виду злочинів дадуть основу для розробки, впровадження і ефективного застосування засобів і методів збирання і дослідження даних слідів.

Поряд з цим точка зору щодо необхідності виділення віртуальних слідів в окрему групу на даному етапі розвитку юридичної науки вважається нетрадиційною. Більшість авторів підручників з криміналістики не висвітлюють вказаних питань у розділі «слідознавство» («криміналістичне вчення про сліди»). Проте вона має певне практичне та наукове підґрунтя, а тому повинна знайти своє відображення у наукових працях, присвячених проблемам механізму слідотворення.

Крім того, така концепція зайвий раз підкреслює необхідність застосування спеціальних знань у процесі розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій і віртуального програмного забезпечення.

Література

1. Гаврилов М., Иванов А. Следственный осмотр при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации // *Законопост.* — 2001. — № 4. — С. 11–14.
2. Касаткин А. В. Тактика собирания и использования компьютерной информации при расследовании преступлений: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1997. — 19 с.
3. Мещеряков В. А. Механизм слепообразования при совершении преступлений в сфере компьютерной информации // *Известия Тульского государственного университета. Сер. Современные проблемы законодательства России, юридических наук и правоохранительной деятельности.* — Тула, 2000. — Вып. 3. — С. 170–172.

4. Мещеряков В. А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. — Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002.
5. Никопов В., Папасюк А. Нетрадиционные способы собирания и закрепления доказательств // Законошость. — 2001. — № 4. — С. 19–24.
6. Семсгов Г. В. Расследование преступлений в сфере мобильных телекоммуникаций. — М.: Юрлитинформ, 2006. — 336 с.

УДК 343.982.323

М. М. Шульга

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКСПЕРТНУ ІДЕНТИФІКАЦІЮ ЛЮДИНИ

Проблема ідентифікації людини є ключовою у кримінальному судочинстві незалежно від його стадій, оскільки суб'єкти доказування зобов'язані безпомилково довести винність певної особи або осіб, що зробили конкретне кримінально карне діяння, керуючись вимогами закону про невідворотність розкриття кожного злочину й справедливого покарання винного.

Експертна ідентифікація людини в судочинстві може бути безпосередньою, наприклад по залишених слідах кистей рук, зубів, крові й ін., і опосередкованою, коли ідентифікуються знаряддя здійснення злочину по утворених ними слідах на предметах місця здійснення злочину, тілі й одязі потерпілого й ін.

У 1972 р. в Москві відбулася Всесоюзна наукова конференція, присвячена сучасним тенденціям розвитку судової експертизи речових доказів і шляхам впровадження нових фізичних, хімічних і біологічних методів дослідження в експертну практику. На цій конференції проф. В. П. Колмаков виступив з повідомленням «Шляхи подальшого вдосконалювання експертної ідентифікації людини» [1].

У ньому В. П. Колмаков справедливо відзначив, що багато авторів у криміналістичній літературі серед об'єктів ідентифікації цілком обґрунтовано на перше місце ставлять людину. Кожний індивід має суму виразних властивостей і ознак, що відображаються в матеріально-фіксованій і чуттєво-наочній формах (сліди, образи), що дозволяють ідентифікувати людину.

Однак через фрагментарність відображення ознак і властивостей людини в слідах, зафіксованих у матеріально-фіксованій і чуттєво-наочній формах, ідентифікація часто виявляється досить складною.

Не можна не відзначити й того факту, що при виявленні маловидимих слідів індивіда за допомогою спеціальних засобів, а також у процесі їх копіювання з метою долучення до матеріалів справи нерідко відбувається втрата деяких ознак.

Сказане має безпосереднє відношення до папілярних візерунків кистей рук людини, які, як свідчить практика, становлять близько 30 % до загального числа судових експертиз, проведених експертами НДЕКЦ при ГУ МВС України в Одеській області. Багато таких експертиз містять висновки про непридатність